

राज्य शासन

राज्य शासन/ State Government

संविधान निर्मात्यांनी राज्यांमध्ये संसदीय शासनपद्धतीचा समान पॅटर्न स्वीकारण्याचा निर्णय घेतला होता, म्हणजे केंद्रातील सरकारची प्रतिकृती. या मॉडेलमध्ये फरक एवढाच आहे की राज्यातील सरकारचा घटनात्मक प्रमुख म्हणजेच राज्यपाल प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्षपणे निवडला जात नाही, तर त्याची नियुक्ती राष्ट्रपतीद्वारे केली जाते.

राज्यपाल/ Governor

- राज्यपाल हे राज्य स्तरावर डी ज्युर (De Jure) कार्यकारी प्रमुख असतात. त्यांचे स्थान केंद्रातील राष्ट्रपतींप्रमाणेच आहे.
- राज्यपालाची नियुक्ती राष्ट्रपतींद्वारे केली जाते.
- एक व्यक्ती म्हणून कोणत्याही राज्याचे किंवा दोन किंवा अधिक राज्यांचे राज्यपाल म्हणून नियुक्त करणे
 - (a) भारताचा नागरिक असावा.
 - (b) आणि त्याचे वय 35 वर्षे पूर्ण झालेले असावे.
- त्याने कोणतेही लाभाचे पद धारण करू नये.
- राष्ट्रपतींप्रमाणेच, राज्यपालांनाही अनेक इम्युनिटी आणि विशेषाधिकार आहेत. त्याच्या पदाच्या कालावधीत, तो कोणत्याही गुन्हेगारी कारवाईपासून मुक्त असतो, अगदी त्याच्या वैयक्तिक कृत्यांच्या बाबतीतही.
- शपथ - संबंधित राज्य उच्च न्यायालयाच्या मुख्य न्यायाधीशांद्वारे आणि तो अनुपस्थित असल्यास, त्या विशिष्ट न्यायालयाच्या सर्वात वरिष्ठ न्यायाधीशाद्वारे दिला जातो.
- गव्हर्नर ज्या तारखेला त्याच्या पदावर प्रवेश करतो त्या तारखेपासून पाच वर्षांच्या कालावधीसाठी पद धारण करतो. राष्ट्रपतींच्या इच्छेपर्यंत ते पद धारण करतात आणि राष्ट्रपतींना राजीनामा देतात.
- राज्य सरकारच्या सर्व कार्यकारी कृती औपचारिकपणे त्यांच्या नावावर केल्या जातात. तो मुख्यमंत्री आणि इतर मंत्र्यांची नियुक्ती करतो.
- तो एखाद्या राज्याच्या महाधिवक्ताची नियुक्ती करतो आणि त्याचे मानधन ठरवतो.
- तो राज्य निवडणूक आयुक्तांची नियुक्ती करतो. तथापि, राज्य निवडणूक आयुक्तांना उच्च न्यायालयाचे न्यायाधीश या नात्याने आणि तशाच कारणास्तव काढून टाकले जाऊ शकते.
- तो राज्य लोकसेवा आयोगाचे अध्यक्ष आणि सदस्यांची नियुक्ती करतो. तथापि, ते केवळ राष्ट्रपती काढून टाकू शकतात, राज्यपालाद्वारे नाही.
- राज्यपाल हा राज्याच्या विधिमंडळाचा अविभाज्य भाग आहे. तो राज्य विधानसभेला बोलावू शकतो किंवा रद्द करू शकतो आणि राज्य विधानसभा विसर्जित करू शकतो.
- तो राज्य विधान परिषदेच्या एक षष्ठांश सदस्यांना नामनिर्देशित करतो.
- तो अँग्लो-इंडियन समुदायातून राज्य विधानसभेसाठी एक सदस्य नामनिर्देशित करू शकतो.

- राज्यपाल बिलांना दिलेली संमती रोखू शकतात, पुनर्विचारासाठी बिले परत करू शकतात (जर ते मनी बिल नसतील तर) आणि बिल राष्ट्रपतींच्या विचारासाठी राखून ठेवू शकतात. (तो राष्ट्रपतींच्या विचारार्थ मनी बिल देखील राखून ठेवू शकतो).
- राज्य विधिमंडळाचे अधिवेशन चालू नसताना तो अध्यादेश जारी करू शकतो. अध्यादेशांना राज्य विधानसभेने पुन्हा असेंब्ली झाल्यापासून सहा आठवड्यांच्या आत मान्यता दिली पाहिजे. तो कधीही अध्यादेश मागे घेऊ शकतो (अनुच्छेद 213).
- त्याच्या पूर्व शिफारसीनेच राज्य विधिमंडळात मनी बिले मांडता येतात.
- राज्याच्या कार्यकारी अधिकाराचा विस्तार करणाऱ्या (अनुच्छेद 161) संबंधित कोणत्याही कायद्याच्या विरोधात कोणत्याही गुन्हासाठी दोषी ठरलेल्या कोणत्याही व्यक्तीची शिक्षा माफी, सूट, सवलत आणि माफी तो देऊ शकतो किंवा निलंबित, माफी आणि कमी करू शकतो.
- संबंधित राज्य उच्च न्यायालयाच्या न्यायाधीशांची नियुक्ती करताना राष्ट्रपतींकडून त्यांचा सल्ला घेतला जातो.

राज्यपालांच्या कार्यालयाशी संबंधित महत्त्वाचे लेख

- 153 - राज्यांचे राज्यपाल
- 154 - राज्याची कार्यकारी शक्ती
- 155 - राज्यपालांची नियुक्ती
- 156 - राज्यपाल पदाचा कार्यकाळ
- 157 - राज्यपाल म्हणून नियुक्तीसाठी पात्रता
- 158 - राज्यपाल कार्यालयाच्या अटी
- 159 - राज्यपालांची शपथ किंवा प्रतिज्ञा
- 161 - माफी आणि इतर मंजूर करण्याचा राज्यपालाचा अधिकार
- 163 - मंत्रिमंडळाकडून राज्यपालांना मदत आणि सल्ला
- 165 - राज्यासाठी महाधिवक्ता
- 200 - विधेयकांना संमती (म्हणजे राज्य विधानसभेने मंजूर केलेल्या विधेयकांना राज्यपालांची संमती)
- 201 - राज्यपालांनी राष्ट्रपतींच्या विचारार्थ राखून ठेवलेली विधेयके
- 213 - अध्यादेश जारी करण्याचा राज्यपालांचा अधिकार
- 217 - उच्च न्यायालयांच्या न्यायाधीशांच्या नियुक्तीच्या बाबतीत राष्ट्रपतींकडून राज्यपालांचा सल्ला

मुख्यमंत्री आणि राज्य मंत्री परिषद

- मुख्यमंत्री हाच खरा कार्यकारी अधिकार (de facto executive) असतो. ते सरकारचे प्रमुख आहेत.
- राज्याच्या सीएमसह मंत्र्यांचे एकूण संख्याबळ त्या राज्याच्या विधानसभेच्या एकूण संख्याबळाच्या 15 टक्क्यांपेक्षा जास्त नसावे. तथापि, एखाद्या राज्यात C.M सह मंत्र्यांची संख्या देखील 12 पेक्षा कमी नसावी. 2003 च्या 91 व्या दुरुस्ती कायद्याद्वारे ही तरतूद जोडण्यात आली होती.

- पक्षांतराच्या कारणास्तव अपात्र ठरलेल्या कोणत्याही राजकीय पक्षाशी संबंधित राज्य विधीमंडळाच्या कोणत्याही सभागृहाचा सदस्य देखील मंत्री म्हणून नियुक्त होण्यास अपात्र ठरवला जाईल. 2003 च्या 91 व्या दुरुस्ती कायद्याद्वारे तरतूद देखील जोडली गेली.

राज्य विधीमंडळ/ The State Legislature

प्रत्येक राज्यात एक विधानसभा असते. राज्य विधानमंडळ ज्यामध्ये एक सदन असते - राज्य विधानसभा (विधानसभा) - ही एकसदनीय विधानसभा असते. राज्य विधानसभा आणि राज्य विधान परिषद (विधान परिषद) ही दोन सभागृहे असलेली राज्य विधानमंडळ ही द्विसदनी विधानसभा आहे.

राज्य विधानमंडळाची संघटन

- भारतातील बहुतेक राज्यांमध्ये एकसदनीय विधानमंडळ आहे. तेलंगणा, आंध्र प्रदेश, महाराष्ट्र, बिहार, यूपी आणि कर्नाटक या सहा राज्यांमध्ये द्विसदनी विधानसभा आहेत.
- विधान परिषद (विधान परिषद) हे वरचे सभागृह (दुसरे सभागृह किंवा वडीलधान्यांचे घर) असते, तर विधानसभा (विधानसभा) हे खालचे सभागृह (पहिले सभागृह किंवा लोकप्रिय सभागृह) असते. दिल्ली आणि पुद्दुचेरी ही दोनच केंद्रशासित प्रदेश आहेत जिथे विधानसभा आहेत. (अजून J & K या केंद्रशासित प्रदेशाची विधानसभा अस्तित्वात नाही आहे)

राज्य विधानमंडळाची रचना

- विधानसभेत सार्वत्रिक प्रौढ मताधिकाराच्या आधारे थेट लोकांनी निवडून दिलेले प्रतिनिधी असतात. राज्याच्या लोकसंख्येच्या आकारानुसार त्याची कमाल संख्या 500 आणि किमान ताकद 60 वर निश्चित केली आहे. मात्र, सिक्कीमच्या बाबतीत ते 32 आहे; आणि गोवा आणि मिझोराम 40 आहे.
- विधान परिषदेचे सदस्य अप्रत्यक्षपणे निवडले जातात. विधान परिषदेचे कमाल संख्याबळ संबंधित विधानसभेच्या एकूण संख्याबळाच्या 1/3 आणि किमान संख्याबळ 40 इतके निश्चित केले आहे.

विधानपरिषदेच्या एकूण सदस्यसंख्येपैकी निवडणुकीची पद्धत:

- (a) 1/3 राज्यातील स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या सदस्यांद्वारे निवडले जातात जसे की नगरपालिका इ.,
- (b) 1/12 हे तीन वर्षांच्या पदवीधारकांद्वारे निवडले जातात आणि राज्यात राहतात,
- (c) 1/12 हे राज्यातील तीन वर्षांच्या शिक्षकांद्वारे निवडले जातात, माध्यमिक शाळेपेक्षा कमी दर्जाचे नाहीत,
- (d) 1/3 लोक विधानसभेचे सदस्य नसलेल्या व्यक्तींमधून राज्याच्या विधानसभेच्या सदस्यांद्वारे निवडले जातात आणि
- (e) उर्वरित साहित्य, विज्ञान, कला, सहकारी चळवळ आणि समाजसेवेचे विशेष ज्ञान किंवा व्यावहारिक अनुभव असलेल्या व्यक्तींमधून राज्यपाल नामनिर्देशित करतात.

अशा प्रकारे, विधान परिषदेच्या एकूण सदस्यांपैकी 5/6 सदस्य अप्रत्यक्षपणे निवडले जातात आणि 1/6 राज्यपाल नामनिर्देशित करतात. सदस्य एकल हस्तांतरणीय मताद्वारे आनुपातिक प्रतिनिधित्व प्रणालीनुसार निवडले जातात.

दोन्ही सभागृहांचा कालावधी

- लोकसभेशी साधर्म्य असलेली, विधानसभेचेही स्थायी सभागृह नाही. विधानसभेचा कार्यकाळ सार्वत्रिक निवडणुकीनंतरच्या पहिल्या बैठकीच्या तारखेपासून पाच वर्षांचा असतो.
- राज्यसभेशी साधर्म्य असलेली, विधान परिषद ही एक सतत चालणारी चेंबर आहे, म्हणजेच ती एक कायमस्वरूपी संस्था आहे आणि ती विसर्जित होत नाही. परंतु, त्याचे एक तृतीयांश सदस्य दर दुसऱ्या वर्षी मुदत संपल्यावर निवृत्त होतात.

राज्य विधिमंडळाचे सदस्यत्व

राज्य विधानसभेचा सदस्य म्हणून एखाद्या व्यक्तीची निवड करण्यासाठी राज्यघटनेने खालील पात्रता नमूद केल्या आहेत.

- भारताचा नागरिक.
- त्याचे वय विधानपरिषदेच्या बाबतीत 30 वर्षांपेक्षा कमी आणि विधानसभेच्या बाबतीत 25 वर्षांपेक्षा कमी नसावे.
- RPA, 1951 च्या तरतुदीनुसार तो दोषी आढळला नसावा. पक्षांतर प्रकरणात देखील सदस्याला पक्षांतर विरोधी कायदा (10 व्या अनुसूची) नुसार अपात्र ठरवले जाऊ शकते.
- तसेच, तो अस्वस्थ मनाचा नसावा, त्याने कोणतेही लाभाचे पद धारण करू नये;

राज्य विधिमंडळाचे पीठासीन अधिकारी

- राज्य विधिमंडळाच्या प्रत्येक सभागृहाचा स्वतःचा पीठासीन अधिकारी असतो. विधानसभेसाठी सभापती आणि उपसभापती आणि विधान परिषदेसाठी सभापती आणि उपसभापती असतात. विधानसभेसाठी अध्यक्षीय पॅनेल आणि परिषदेसाठी उपाध्यक्षीय पॅनेल देखील नियुक्त केले आहे.
- सभापतीची निवड विधानसभेच्या सदस्यांमधूनच केली जाते.
- सभापतींप्रमाणेच उपसभापतीही विधानसभा सदस्यांमधून निवडतात. सभापती निवडीनंतर त्यांची निवड होते.
- अध्यक्षीय निवड परिषदेद्वारेच तिच्या सदस्यांमधून केली जाते.
- विधेयक हे धन विधेयक आहे की नाही हे सभापती ठरवतात आणि या प्रश्नावरील त्यांचा निर्णय अंतिम असतो.

राज्य विधानमंडळाशी संबंधित महत्त्वाचे मुद्दे

- राज्य विधिमंडळाच्या दोन अधिवेशनांमधील कमाल अंतर सहा महिन्यांपेक्षा जास्त असू शकत नाही, म्हणजेच राज्य विधिमंडळाची बैठक वर्षातून किमान दोनदा व्हायला हवी.
- कोरम म्हणजे सभासदांनी कोणताही व्यवहार करण्यापूर्वी सभागृहात उपस्थित राहणे आवश्यक असलेली किमान संख्या. एकतर त्या विशिष्ट सभागृहातील एकूण सदस्यसंख्येच्या 10 किंवा 1/10 वा (पीठासीन अधिकाऱ्यांसह).

- सभागृहाच्या सदस्यांव्यतिरिक्त, प्रत्येक मंत्राला आणि राज्याच्या महाधिवक्ता यांना सभागृहाच्या किंवा त्याच्या कोणत्याही समितीच्या कामकाजात बोलण्याचा आणि भाग घेण्याचा अधिकार आहे ज्याचे त्याला सदस्य म्हणून नाव देण्यात आले आहे, परंतु अॅडव्होकेट जनरल मतदान करू शकत नाहीत. .
- विधानपरिषदेत धन विधेयक मांडता येत नाही. तो विधानसभेत मांडला जाऊ शकतो आणि तोही राज्यपालांच्या शिफारशीनुसार. असे प्रत्येक विधेयक हे सरकारी विधेयक मानले जाते आणि ते फक्त मंत्रीच मांडू शकतात.

byjusexamprep.com